

Illés Gábor

*A realista Orbán Viktor*⁸³

Az elmúlt években visszatérően találkozhattunk különböző műfajú szövegekben azzal a kérdéssel, hogy vajon tekinthető-e Orbán Viktor és kormányzatának politikája realistának. Az ilyen jellegű kérdésfeltevések leginkább a magyar külpolitikával kapcsolatban merültek fel, ami érthető, hiszen a nemzetközi kapcsolatok egyik meghatározó elméletének az ún. realista iskolát szokás tekinteni. Az Ukrajna elleni orosz támadás óta pedig különösen aktuálissá váltak az ilyen elemzések – igaz, gyakran teljességgel eltérő válaszokat kínálnak arra a kérdésre, hogy vajon tekinthető-e az Orbán-kormány külpolitikája realistának (két ellentétes véleményhez lásd: Kovács 2022; Hegedűs 2022; vö. még Szalai 2022a; 2022b).

Az Orbán külpolitikai realizmusát tárgyaló elemzésekkel szemben a realizmusnak tágabb értelmet adó, annak belpolitikai vonatkozásait tárgyaló szövegek, illetve a szűkebb értelemben vett tudományos közelítések meglehetősen ritkák (lásd viszont: Körösényi–Illés–Gyulai 2020, 184–193). Jelen tanulmány szeretné enyhíteni ezt a hiányt: a nemzetközi kapcsolatok realista iskolája helyett a kortárs realista politikaelméletből és realista klasszikusokból fogok kiindulni, a realizmust bizonyos választói igények iránti érzékenységgé, illetve a politikai cselekvés igazolására használt érvrendszerként határozva meg. Célom annak megmutatása, milyen szerepet tölt be az így értett realizmus egy plebiszciter vezérdemokráciában (Körösényi–Illés–Gyulai 2020), azaz – némileg leegyszerűsítve – egy olyan vezetőközpontú rezsimben, ahol a demokratikus kontroll elsődlegesen a vezető elfogadását vagy elutasítását jelenti.

Amellett fogok érvelni, hogy Orbán Viktor és kormányzatának politikája a 2022-es választás előtti kampányidőszakban⁸⁴ tekinthető realistának. Az orbáni realizmus két aspektusának bemutatása mellett még egy kérdést próbálok majd megválaszolni: vajon összeférhet-e az így értett realizmus azzal a szakirodalmi állítással, amely szerint Orbán karizmatikus vezető (Körösényi 2017; Körösényi – Illés – Gyulai 2020; Metz 2020)? Hiszen a karizma fogalma, ahogy a későbbiekben be fogom mutatni, szoros kapcsolatban áll a realizmus ellenfogalmával, a politikai idealizmussal, mindenekelőtt a politikai vezető által hirdetett vízió révén. Előrebocsátva a tanulmány konklúzióját: bár a realizmus és a karizma közötti feszültség elméleti szinten kétségtávolan létezik, mindazonáltal Orbán politikai gyakorlatában egymást kiegészítve működnek.

⁸³ A tanulmány az NKFIH K-128139-es számú projektjének támogatásával készült. Köszönettel tartozom Böcskei Baláznak, Gerő Mártonnak, Gyulai Attilának, Körösényi Andrásnak, Metz Rudolfnak, Plesz Bendegúznak és Szabó Andreának a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseikért.

⁸⁴ A kampányidőszakot itt tág értelemben értem, mivel néhány, témánk szempontjából releváns esemény és megnyilatkozás (például az ellenzéki előválasztás, vagy a miniszterelnök legutóbbi oroszországi látogatása) kívül esett a választást megelőző 50 napos hivatalos kampányidőszakon.

A tanulmány első része a realizmus fogalmát határozza meg, a már említett két jelentéstrétegre (bizonyos választói igények iránti érzékenység; a politikai cselekvés igazolási módja) fókuszálva, és megvizsgálva ezek jelenlétét a magyar miniszterelnök és kormányzatának politikájában a 2022-es választási kampány alatt. A második rész először a karizma és a realizmus fogalmai közötti feszültséget mutatja be, majd rátér arra, hogyan létezhetett a kettő együtt a miniszterelnök és kormánya politikai gyakorlatában. A harmadik rész összefoglalja a vizsgálat tanulságait, és Machiavelli *Fejedelmének* egyik közismert szöveghelelye nyomán kísérel meg továbbgondolni karizma és realizmus viszonyát, illetve Orbán realizmusának pontos tartalmát.

Politikai realizmus

Ha csak felületesen végigtekintünk a fogalmat használó tudományos irodalmakon, a politikai realizmus fogalma csillámlóan sokértelműnek tűnik: a legismertebb talán a nemzetközi kapcsolatok irodalmának realista paradigmája, amely – nagymértékben leegyszerűsítve, és zárójelbe téve a realista irányzatok közötti különbségeket – önérdekkövető, a biztonság és a hatalom maximalizálására törekvő csoportok küzdelmeként látja a nemzetközi politikát (bővebben lásd például: Kiss J. 2009, 220–235). Másfelől, az angolszász politikaelméletben is megjelent egy realista irányzat az elmúlt másfél évtizedben, amely számtalan témát (a politika konfliktusos természete, a politikai ítélőképesség szerepe, az elvek és az elméletalkotás szerepének korlátai a politikában, stb.) ölel fel. Immár ennek az irányzatnak is van érdemi magyar nyelvű recepciója (lásd például: Szűcs – Gyulai 2016; Szűcs 2017; Illés 2021a; 2021b). Végezetül, a realizmus az ideológiai elemzés felől is megragadható – ilyen értelemben a realizmus politikai szövegek sajátos morfológiája, fogalmi struktúra (az Orbán-rezsim ilyen értelemben vett realizmusához lásd: Körösnéyi – Illés – Gyulai 2020, 184–194).

Az alábbiakban nem kísérel meg Orbán realizmusát szisztematikusan viszonyítani a fentebbi irányzatokhoz – egy ilyen vállalkozás jóeskán meghaladná jelen tanulmány kereteit, és elkerülhetlenné tenné olyan szempontok felvillantását is, amelyek nem kifejezetten megvilágítóak a magyar esetben. Ehelyett a politikusi cselekvés felől kísérel meg egy általános realizmus-fogalmat alkotni (vö. Illés 2021a; 2021b), és annak két elemét kiemelni. Ezután ennek a két elemnek a jelenlétét fogom vizsgálni a magyar miniszterelnök és kormánya esetében. Fontos kiemelni, hogy céltom analitikus, nem normatív: a realizmust sem a politikai cselekvés kívánatos mércéjének, sem kárhóztos elvfeadásnak nem tekintem, mindössze olyan kategóriának, amely segíthet megértenünk az orbáni politikai cselekvés bizonyos elemeit.

Kezdjük az általános meghatározással: eszerint a realizmus legfontosabb jellemzője a konkrét helyzet körülményei és azok változása iránti érzékenység, amelynek képesnek kell lennie felülírnia az elvi megfontolásokat. Ezt a fajta érzékenységet nevezhetjük politikai ítélőképességnek (Geuss 2009) vagy „valóságérzéknek” (Berlin 1996). Machiavelli fejedelmét, akinek alakját híres könyvében megrajzolja, tekinthetjük az így értett ítélőképesség vagy valóságérzék megtestesítőjének. A mű által kiemelt alkalmazkodóképesség és rugalmasság a körülmények iránti figyelem egyenes következménye. Ahogy Machia-

velli írja: „Aki természetét az idő és a dolgok változásának megfelelően cseréli, szerencsét megtartja” (Machiavelli 1978, 82). De ugyanez a belátás jelenik meg egyik feljegyzésében is, amelyben egy általa csodált itáliai politikust idéz: „kormányzatomat egyik napról a másikra irányítom, s ügyeimet egyik órától a másikra rendezem: az idő ugyanis sokkal hatalmasabb úr, mint a mi elménk” (idézi: Skinner 1996, 26–27). Ha így konstruáljuk meg a realizmust, akkor annak nem kell, hogy része legyen valamiféle vízió vagy – mint például Hegedűs Dániel (2022) elemzésében – végiggondolt stratégia;⁸⁵ a politikai cselekvésének praktikus célja hatalmának megtartása és az uralom gyakorlása, a felmerülő új és új politikai akadályokon való „átevickélés” (*muddling through*).⁸⁶ Az így felfogott realizmus fogalmi ellentéte pedig az idealizmus lenne, amely, ahogy Harvey Mansfield írja, „elvonatkoztat konkrét életed tényeitől. Az ilyen tények iránti figyelmet hívjuk realizmusnak” (Mansfield 2006, 223).

Ahogy előrebocsátottam, ez a realizmus-fogalom meglehetősen tág, és számtalan ponton igényelne további konkretizálást, amennyiben az orbáni politikai cselekvés szisztematikus elemzésére akarnánk használni. Én – a tanulmány terjedelmi korlátaira való tekintettel – mindössze két ponton fogom elvégezni ezt a konkretizálást.

Egyfelől, olyan politikai környezetben, ahol rendszeres választásokat tartanak, a realizmus körülmények iránti érzékenységének egyik központi eleme bizonyos szavazói igények iránti fogékonyság, politikatudományi terminussal: rezponzivitás. Míg a kortárs realisták a politikai ítélőképességet és valóságérzékletet általában a politikai előrelátással hozzák összefüggésbe,⁸⁷ az említett rezponzivitás nem jelent általános politikai éleslátást vagy előrelátást. Továbbá, nem jelent a „népakarat szerinti” kormányzást, a nép „hangjának”, „utasításainak” meghallását sem. A fogalom jelentése sokkal minimalistább: nem a demokrácia „hangalapú”, hanem „tapintásalapú” felfogása mentén érthető meg, azaz a rezponzivitás sokkal inkább bizonyos szavazói érzékenységek – figuratív értelemben vett – „kitapogatását”⁸⁸, az érzékenységgel ellentétes közpolitika-alkotás kerülését, illetve az érzékenységek politikai manipulációval való kiaknázását jelenti.⁸⁹ Azaz: itt korántsem olyan értelmű rezponzivitásról van szó, amelyet a témával foglalkozó empirikus irodalmak – sokszor kritikátlanul (Sabl 2015) – a demokratikus minőség mércéjének tekintenek. Végül, ez a fajta rezponzivitás – a témával foglalkozó irodalmak klasszikus tipológiájából

⁸⁵ Orbánt éppen a stratégia hiánya miatt nem tekinti realistának Hegedűs – ami az általa alapul vett, az enyémtől eltérő realizmus-fogalom felől nézve érthető. Az általa John Lewis Gaddis nyomán megalkotott realizmus-fogalomnak ugyanis nem csak a körülményekhez való alkalmazkodóképesség, hanem a stratégiaalkotás is része.

⁸⁶ A realizmus ilyen fogalma tehát kapcsolható a „barkácsolás” (*bricolage*) közpolitika-alkotási logikájához (vö. Körösnéyi – Illés – Gyulai 2020, 184–193).

⁸⁷ Ehhez, illetve a politikai ítélőképességhez, mint tapogatózáshoz bővebben lásd: Illés 2021a; 2021b, 221–229.

⁸⁸ Bár Machiavelli Fejedelmének fejtegetései más kontextusban születtek, a látást/láttatást és a tapintást rendkívül szemléletesen állítja szembe: míg előbbi a felületes ismeret és a manipuláció terepe, utóbbi a valódi tudásé. Mivel a mű magyar fordítása sajnálatosan elfedi ezt a szembeállítást, érdemes Harvey Mansfield angol fordítása nyomán idézni a vonatkozó szövegrészt: „Az emberek általában inkább a szemeik, mint a kezeik alapján ítélnék, mert a látás mindenkinek adott, a tapintás azonban csak a keveseknek. Mindenki látja, hogyan jelensz meg, de csak kevesen tapintanak rá, mi is vagy” (Machiavelli 2018, 71). Míg a sokaság a látszat alapján ítél, a fejedelem képes lehet kitapogatni a sokaság igényeit.

⁸⁹ Amennyiben ez a kiaknázás az említett állampolgári igények formálását is jelenti, úgy már a realizmus kitágított, az ágenciának nagyobb teret biztosító fogalmával van dolgunk, amely szerint a realista valóságérzék egyben „lehetőségérzék” is. Ahogy a későbbiekben megkíséreltem bemutatni, a plebisziter politikához a realizmus ilyen fogalma illeszkedik. A realizmus tágabb értelméhez lásd: Illés 2021b, 349–369.

kölcsönözve – egyaránt lehet közpolitikai és szimbolikus jellegű is (vö. Eulau – Karpis 1977).

Másfelől, bár a realista reszponzivitás a látás helyett a tapintással hozható összefüggésbe, ez még nem jelenti azt, hogy a realista politikus lemondhatna a láttatás dimenziójáról, cselekedetei igazolásáról: az elvek vagy az erkölcsi megfontolások háttérbe szorítását valahogy a szélesebb nyilvánosság – azaz a választók – számára is igazolnia kell. Éppen ezért a realista igazolás a körülmények iránti figyelmet és az abból következő rugalmasságot bizonyos alapvető értékek megvalósítása – vagy, kortárs realista terminológiával: az „első politikai kérdés” megválaszolása – elengedhetetlen részének tekinti. Ilyen értékek lehetnek a politikai stabilitás, a politikai közösség biztonsága és túlélése, vagy, Bernard Williams tágabb listájával: „a rend, védelem, biztonság, bizalom, és az együttműködés feltételeinek biztosítása” (Williams 2005, 3). Mivel ezek a realista érvelés szerint minden más érték megvalósításának előfeltételei, megvalósításuk érdekében az elvek, illetve szűkebben a morális korlátok áthágása is igazolható lehet – a realizmus szituacionizmusa így nyer értéktöltetet (vö. Price 2008, 142–164).⁹⁰

A fentebbi két sajátosság – a választói érzékenységek kitapogatása és a realista igazolási mód – tehát olyan jegyek, amelyek jelenléte legalább bizonyos mértékig realistává tesz egy politikust. Fontos azonban két korlátozást tenni. Egyfelől, ezek a kritériumok sokkal inkább alkalmasak fokozati, semmint diszkrét besorolásra. Másfelől, nyilvánvalóan alkotható lenne ennél szigorúbb realizmus-fogalom is, amely kiemelkedő politikai előrelátást és kalkulációs képességet tulajdonít egy politikusnak.

Realizmus a 2022-es választási kampányban

Lássuk ezek után, hogyan jelent meg a realizmus fenti két értelme a választási kampányban a kormányoldalon, illetve szűkebben a miniszterelnöknél. Egyfelől, a kormányoldal általában is rá volt kényszerítve a rugalmasságra, hiszen az előzetesen megalkotott kampányszlogent, a választás tétjének keretezését („előre vagy hátra”) átírta Ukrajna orosz megtámadása február 24-én, a kormánypárt pedig némi kivárás után rugalmasan alkalmazkodott a helyzethez egy új alternatíva („háború vagy béke”) kommunikálásával. Ami még fontosabb számunkra, hogy ez az alternatíva a választási eredmények és az utólagos elemzések alapján sokkal inkább rezonált szélesebb szavazói rétegek érzékenységeivel, mint az ellenzék által felmutatott („Putyin vagy Nyugat”), különösen az alacsonyabb iskolázottságú rétegek és a bizonytalanok körében (Róna 2022). Úgy tűnik, hiába tanulta meg az ellenzék az előválasztással a plebiszcitarizmus logikáját (vezérválasztás, illetve bináris, „vagy-vagy” jellegű választás felkínálása a választóknak), a választói érzékenységek „kitapogatásában” ismét sokkal hatékonyabb volt a kormányzat – még ha utólagos interjúk, visszaemlékezések alapján az ellenzéken belül is voltak olyan hangok, amelyek a háború kormánypártéhoz hasonló keretezését szorgalmazták (Szabó et al. 2022; Partizán 2022). Túl a kormányzat elsöprő erőforrásfölényén, a valóságérzék ilyen aszimmetrikus megjelenése is döntően járulhatott hozzá a Fidesz kétharmados győzelméhez.

⁹⁰ Azt a politikaelméleti kérdést, hogy ez a fajta realista érvelésmód hogyan kapcsolódik a realista gyakorlathoz (hogy viszonyuk problémamentes, „őszinte”; vagy problémás, azaz a realista érvelés „képmutató”), elmélyülten elemzi Gyulai 2021.

Bár a valóságérzék fenti formáját reszponzivitásnak neveztem, érdemes néhány pontosítást fűzni ehhez az elnevezéshez a magyar eset kapcsán. Először, ahogy már említettem, az itt tárgyalt reszponzivitás nem jelenti a választói többség közpolitikai preferenciájának gyakorlatba ültetését, sokkal inkább a kormányzati mozgástér korlátainak felismerését. A kevésbé érzékeny kérdésekben, ahol nincs egyértelmű tartalma a népakaratnak; vagy ha van is, a választók számára nem kiemelten fontos a kérdés, széles a kormányzati mozgástér. Mindennek az Orbán-rezsim általi felismerését neveztük korábban „szelektív reszponzivitásnak”: míg egyes ügyekben (például: stadionépítések) a kormányzat tartósan a választói preferenciákkal ellentétes közpolitikát folytatott, bizonyos, nagyobb konfliktuspotenciállal rendelkező ügyekben (például: Budapest olimpiai pályázata, internetadó terve), amikor egy népszerűtlen intézkedéssel kapcsolatban az ellenzék politikai kihívást tudott intézni ellenük, visszakoztak (Körösényi – Illés – Gyulai 2020, 178–180). A választások közeledtével azonban az efféle „*trial and error*” jellegű közpolitika-alkotás jóval kockázatosabb, ezért is van szükség a választói érzékenységek előzetes kitapogatására. Plasztikusan ábrázolja ezt a logikát, és mutatja be a reszponzivitás természetét a plebisziter politikában az Orbán Viktor asztalán sorakozó aktákra ragasztott színes cetlik példája, amelyre egy oknyomozó cikk derített fényt: „Egy ideje minden kormányzati előterjesztés úgy érkezik meg Orbán Viktor asztalára, hogy azokra előzetesen ráragasztanak egy zöld, sárga vagy pedig piros színű post-itet. A jelzőlámpa színeire utaló osztályzás azt mutatja meg a miniszterelnöknek, hogy az adott döntés milyen szintű politikai kockázatot rejt. A legnagyobb rizikójú, piros cetlis anyagot a kormányfő jellemzően alá sem írja” (Szabó 2022).

Másodszer, a szélesebb rétegek számára érzékeny kérdésekben sem pusztán a választói érzékenységek kitapogatása történik egy plebisziter rezsimben: a vezető formálja is a választási alternatívákat és a szavazói percepciókat, ezáltal kovácsolva tőkét az említett érzékenységekből. Például, a választási lehetőségek leegyszerűsítő, bináris választási alternatívákként való keretezésével, a finomabb különbségek elmosásával (a „háború vagy béke” logikájában az Ukrajnának küldött fegyverek átengedése az ország területén már a „háború” rubrikába tartozik); a veszélyek felnagyításával (a háborúba való „belesodródás” veszélyének rendszeres hangsúlyozása és eltúlzása Orbán nyilatkozataiban); illetve a politikai riválisok által kínált alternatíva manipulatív tálalásával, ahogy az például Márki-Zay Péter ellenzéki szempontból szerencsésnek aligha nevezhető február 13-i Partizán-interjújával történt („A baloldal álláspontja is világos: ők világossá tették, hogy ők ebben a konfliktusban részt vesznek.” – Orbán-nyilatkozat, 2022.03.28.).

Harmadszor, ahogy említettem, a realista politikus „tapintása” egyaránt magába foglalhat közpolitikai és szimbolikus elemeket is. A miniszterelnök és pártja által felkínált alternatíva („háború vagy béke”) azért is lehetett hatásos üzenet, mert egyszerre kapcsolódott konkrét közpolitikai témákhoz (az olcsó orosz energiahordozókhoz, és ezeken keresztül a rezsielőcsökkentés fenntartásához), másfelől maga a háborús helyzet és annak kormányzati dramatizálása egy olyan, szimbolikus játékteret is megnyitott a reszponzivitás számára, amelyben az inkumbenseknek hagyományosan behozhatatlan előnye van az ellenzéki kihívókkal szemben (vö. Bytcek 2008). Jó példája ennek Orbán Viktor magyar-ukrán határra való háromnapos leköltözése március közepén, amellyel ezt a szimbolikus játékteret kísérelte meg „bejátszani”.

Negyedszer, ahogy azt már a realizmus fogalmának meghatározásakor is jeleztem, ennek a fajta rezponzivitásnak az értelme szűkebb a valóságérzék fogalmánál: nem kapcsolódik össze szükségképpen kiemelkedő politikai ítélőképességgel, előrelátással, tartalma mindössze a már említett választói érzékenységek „kitapogatásának” és a helyzet formálásának képessége. A kormányzati előrelátás korlátaira jó példa Karácsony Gergely győzelmének „megelőlegezése” az ellenzéki előválasztáson, és a személye ellen irányított negatív kampányelemek („Stop Gyurcsány, stop Karácsony!” alírásgyűjtés és plakátkampány; az *Elk*rtuk* című filmben való szerepeltetése; stb.), amelyek Márki-Zay Péter jelölésével részben hiábavaló erőfeszítésnek bizonyultak.⁹¹

Vizsgáljuk meg ezek után a realizmus másik értelmének (a politikai cselekvés sajátos igazolási módja) megjelenését a miniszterelnök kampány alatti megnyilatkozásaiban. Ahogy arra korábban rámutattunk, Orbán Viktor és pártja retorikájában legkésőbb a 2015-ös menekültválság óta jelen van a realista érvelésmód, a túlélés, béke és biztonság értékeire való hivatkozás, amelyek felülírhatják az adott helyzetben felmerülő erkölcsi megfontolásokat (Körösenyi – Illés – Gyulai 2020, 189–193).

A 2022 februárjának végén kitört orosz-ukrán háború magától értetődően friss kontextust, újabb lehetőséget kínált a miniszterelnöknek a realista érvelésmód használatára, amely a „béke” terminus visszatérő használatában öltött testet. Már a háború kitörését megelőzően, például Vlagyimir Putyinnal való február 1-jei találkozásán is „békemisszióknak” nevezte látogatását (Orbán-nyilatkozat, 2022.02.01.), ugyanígy február 12-i, évértékelő és egyben kampánynyitó beszédében is (Orbán-beszéd, 2022.02.12.). A háború kitörése után pedig az eredetileg megalkotott „Magyarország előre megy nem hátra” kampányszlogenennél is fontosabb üzenetté vált a béke fenntartása, jó példáját adva a realista rugalmasságnak. Ahogy Orbán fogalmaz: „Magyarországnak előre kell mennie, és nem hátra, de ezen túl most már a béke meg a biztonság kérdése is bekerült a választás tétjei közé” (Orbán-interjú, 2022.03.27.). Érdemes megjegyezni, hogy a miniszterelnök érvelésében egyes pontokon kettévál a „béke” és a „biztonság”, ha úgy tetszik, Orbán az első mellett egy „második politikai kérdést” is feltesz, amelynek megválaszolása meg kell, hogy előzzön más megfontolásokat (például az Ukrajnával való szolidaritást). A miniszterelnök szavaival: „van a béke, és van a biztonság [...] az ország biztonságát is meg kell őriznünk, nemcsak katonai, hanem gazdasági értelemben is” (Orbán-interjú, 2022.03.28.). Ezt a második politikai kérdést alkalmazza például akkor, amikor az Oroszországgal szembeni energetikai szankciók ellen érvel: „azt nem mondom, hogy lét, nem lét, de a gazdaság működése vagy nem működése itt a kérdés. Egész egyszerűen a magyar gazdaság nem működhet ilyen energiaforrások nélkül” (Orbán-interjú, 2022.04.01.). Ennek a „második politikai kérdésnek” a kiemelése tekinthető a magyar kontextuális adottságokhoz való igazodásnak, azon összefüggés tudomásul vételének, hogy a gazdasági helyzet állampolgári percepciója látványosan korrelál a legnagyobb kormánypárt támogatottságával idehaza (Tóka 2018). Ennek felismerése már a kormánynak egy másik válsághelyzet, a koronavírus második hulláma alatti kommunikációjában is megmutatkozott, a „Magyarországnak működnie kell” szlogen képében. Reszponzivitás és realista igazolás találkozik ezen a ponton.

Fontos látni, hogy Orbán realista igazolásmódjában nem számolja fel az első két politikai kérdés az erkölcsi szempontokat, mindössze korlátok közé szorítja azokat; a két szem-

⁹¹ Részben, mivel például a „Stop Gyurcsány, stop Karácsony!” akció fontos célja volt a Fidesz szimpatizánsairól vezetett adatbázis frissítése is (Szabó 2022).

pontrendszer között nincsen minden ponton konfliktus, a realizmus nem immorális. Orbán elutasítja azt az ellenzéki vezetőknek tulajdonított alternatívát, amely szerint:

„vagy erkölcsileg pocskondiázzuk magunkat, vagy pedig fölládozzuk az érdekeinket az ukrán érdekek oltárán, és azt tesszük, amit az ukrán elnök mond [...] Az a gondolkodásmód, amely erkölcsileg le akarja minősíteni a magyar álláspontot, téves és káros álláspont. A magyarok erkölcsileg helyes álláspontot képviselnek. Mindent megadunk az ukránoknak, amit lehet, talán még erőnkön felül is, de semmilyen igényüket nem elégítjük ki, amely egyébként tönkretenné a mi nemzeti közösségünket, akár biológiai értelemben, mármint, hogy meghalnak a fiaink valaki másnak a háborújában, vagy tönkretenné Magyarország gazdaságát” (Orbán-interjú, 2022.03.27.).

Érdekes egybeesés, hogy a miniszterelnök konstrukciójában megjelenő politikai tér bizonyos értelemben ugyanaz, mint a kortárs realista elméletalkotók által rajzolt politikaelméleti térkép: középen az erkölcsi szempontokat is méltányoló realizmus, egyik oldalán a politika autonómiáját tagadó naiv moralisták, a másikon pedig a hatalom jogát hirdető hiperrealisták. A különbség annyi, hogy a plebiszciter politika kétosztatú terében a két szélsőség egybemosódik (vizualizálva: egy egyenes helyett egy kört kapunk), az ellenzéki összefogás pedig paradox módon egyszerre válik naiv moralisták gyülekezetévé (lásd a fentebbi idézetet), és lepleződik le a hatalmat mindenek fölé helyező politikusok hiperrealista érdekszövetségeként a miniszterelnök retorikájában: „teljesen természetellenes szövetséget hoztak létre [ti. az ellenzéki pártok – I.G.], föladtak mindent, erkölcsi és politikailag fontos mércét és önazonosságot, becsületet is talán, tehát olyan összefogás jött létre, aminek egyetlen célja volt mindig is, csak az, hogy hatalomra tudjanak kerülni” (Orbán-interjú, 2022.04.01.).

A realista igazolási stratégia részeként még egy, Orbán által alkalmazott toposzra kell kitérnünk, mivel az megítélésem szerint jól mutatja az orbáni retorika változását, a miniszterelnök realizmusának cizelláltabbá válását. Ez pedig a „nőiesség”⁹² toposzának hasznosítása realista igazolásmódjában. A nők politikában játszott szerepe éppen a háború kapcsán értékelődik fel Orbán retorikájában a választások előtt:⁹³

„A nők nem Kelet és Nyugat harcát látják, hanem ukrán és orosz édesanyát, árván maradt gyermekeket, lelőtt családfőket, fiúkat és apákat. Szankciók kényszerítő ereje helyett nélkülözést látnak. Ha véget akarunk vetni a háborúnak, ha azt akarjuk, hogy Magyarország kimaradjon a háborúból, hallgatnunk kell az asszonyokra. A legjobb pillanatban lett – először történelmünk során – éppen egy nő Magyarország köztársasági elnöke” (Orbán-beszéd, 2022.03.15.).

Míndez azért érdekes számunkra, mert látványosan ellenpontozza a miniszterelnök és a kormánypárthoz közel álló gondolkodók által legkésőbb a 2010-es évek elejétől, az Eu-

⁹² Az idézőjel azért indokolt, mert a „férfiasság” és a „nőiesség” fogalmának használata szándékoltan provokatív mind a kormányzati kommunikációban, mind az azt egyes esetekben ihlető Harvey Mansfield könyvében (Mansfield 2006). Mansfield a *thümosz* görög fogalmát fordítja némileg önkényesen „férfiasságnak”, ezzel ágyazva meg érvelésének. (Mansfield 2006, 230).

⁹³ Míndez persze nem jelenti, hogy ténylegesen ez lett volna a kiválasztás szempontja – ilyen téren inkább a tapogatózás logikája érvényesülhetett, mivel a kormánypárt mérései azt mutatták, hogy Márki-Zay Péter kevésbé népszerű a női választók körében (Szabó 2022). Szintén hozzátartozik az összképhez, hogy 2021. őszi adatok alapján a nők körében mind a politika iránti érdeklődés, mind a választási részvétel iránti hajlandóság alacsonyabb volt, mint a férfiak körében (Szabó–Gerő 2022).

rópai Bizottsággal való konfliktusok kezdetétől használt retorikát, amely a konfliktusvállalásként (sőt: konfliktuskeresésként) értett „férfiasságot” mint a politikai vízió megvalósítását segítő eszközt és erényt propagálta, az uniós vezetőkkel való „férfias tárgyalásokról” (Orbán Facebook-bejegyzése, 2020.07.16.), vagy éppen Emmanuel Macronnal „férfiasan kezdődött” (Orbán-nyilatkozat, 2017.06.24.) barátságáról beszélve, egyúttal beillesztve a fogalmat a Nyugat válságáról szóló kormányzati narratívába. Így vált panasszá, hogy a „férfias erények nincsenek megbecsülve” (Orbán-interjú, 2021.08.13.), és lett egyúttal a „férfiasság” a „Nyugat rejtett erőforrása” (G. Fodor 2012). Ez az elmozdulás azért figyelemre méltó, mert elméleti szinten feszültség áll fenn a politikai vízió megvalósításának, azaz a politikai idealizmusnak az eszközöként propagált, konfliktuskereső „férfiasság”, illetve a béke és a biztonság megőrzésére törekvő „nőiesség” között.⁹⁴ Ahogy Harvey Mansfield írja: a biztonság értéke „egyenesen a férfiasság antitézise”, és ugyanez igaz a realisták által elvárt rugalmasságra, körülményekhez való alkalmazkodásra is (Mansfield 2006, 231).⁹⁵ Míg a „férfiasság” hangsúlyozása általában jól illeszkedik az Európai Unió intézményeivel való vitákat igazoló retorikába (mint a „szuverenitás” ideáljának, víziójának védelmére alkalmas eszköz), addig a háborús környezethez illeszkedő realista érvelésmódban hely nyílik a biztonságra törekvő „nőiességnek” mint erénynek. Mindez már átvezet bennünket realizmus és karizma viszonyához.

Realizmus és karizma

Kérdés, hogy összeférhet-e Orbán realistiként való leírása azzal a szakirodalmi állítással, amely szerint a miniszterelnök karizmatikus vezető, és a rezsim működésében kulcsszerepet játszik karizmája. A kérdést az veti fel, hogy Weber karizmatikus vezetőről adott leírása bizonyos pontokon élesen szembeállítható a realizmussal. A karizmatikus vezető éppen, hogy nem jellemzi a körülmények gondos figyelembevétele és a reszponzivitás, a béke és a biztonság pedig túl alacsony mérce számára.

A két politikafelfogás feszültségét tovább is tagolhatjuk analitikusan. Először, a tiszta karizma „belsőleg lehatárolt”: a körülmények vagy a követői igények helyett a „prófétai és hősi érzület” vezérli (Weber 1996, 209). A Weber-irodalom által visszetérően idézett anekdota szerint Weber nem tartotta sokra a realizmusra jellemző reszponzivitást. A történet szerint az első világháborús összeomlás idején így jellemezte a demokráciát Erich Ludendorff tábornoknak: „Egy demokráciában a nép választ egy vezetőt, akiben megbízik. A megválasztott aztán azt mondja: »Most fogjátok be a szátokat, és engedelmessé jeteek nekem!« A nép és a pártok többé nem avatkozhatnak bele a vezető dolgába” (Idézi: Radkau 2009, 543).

⁹⁴ Érdemes ezen a ponton megjegyezni, hogy a Novák Katalin számára épített gondoskodó imázs előtérbe tolasának is vannak választásszociológiai vonatkozásai. Egy kutatás a lakoffi „szigorú apa” versus „gondoskodó szülő” fogalmi metaforáival való azonosulást vizsgálta a magyar választók körében, és bár a szerzők megállapítása szerint az előbbi metaforával való erőteljesebb azonosulás hajlamosít a Fideszre szavazásra, szintén kiemelik, hogy a „gondoskodó szülő” metaforának magas az általános preferáltsága a magyar társadalomban (Kollár–Stefkovic 2022). Felvethető, hogy Novák politikai imázsa ennek a „keresletnek” a kielégítését is célozza.

⁹⁵ „[A] thümosz hajlik saját maga idealizálására, a test feláldozásának felajánlására egy magasabb cél védelmében” (Mansfield 2006, 230).

Másodszor, a karizmatikus vezető célja víziója megvalósítása: ahelyett, hogy realista módra alkalmazkodna követőihöz, éppen, hogy átformálja és víziója szolgálatába állítja őket – ezt a folyamatot Weber a vallási megtéréshez hasonlóként írja le (Weber 1996, 211). Bár demokratikus körülmények között a tiszta karizma keveredik a legális-rationális legitimitással (a vezér karizmájának alapjává legalábbis részben a szavazói jóváhagyás, a választási győzelem válik – Weber 1987, 271–272), a vízió szerepe és a hősiesség továbbra is központi fontosságúak maradnak.

Harmadszor, a karizmatikus vezetőnek nem csak széles tömegek számára vonzó, érzelmi azonosulást is kiváltó jövőképet kell felvázolnia, hanem – legalábbis a plebisziter vezérdemokrácia Weber által kívánatosnak tartott formájában – politikai versengésben is bizonyítania kell hősiességét, legyőzve ellenfeleit. A szakirodalom a karizma ilyen, választási küzdelemben megszülető formáját nevezi „előállított karizmának” (*manufactured charisma* – Green 2010, 140–166).⁹⁶ Míg a realista felfogásban a nyilvános rivalizálás, a hősiesség bizonyításának kívánatossága a körülményektől függ (Machiavelli híres képével: az oroszán mellett a rókát is kell tudnia utánozni a fejedelemnek), addig a karizmatikus vezetésből kiiktathatatlannak tűnik ez az elem.

Negyedszer, a realizmus és a weberi karizmatikus vezetés közötti feszültség megmutatkozik abban, hogy miként foglalnak állást a struktúra-ágencia vitában: azaz, a cselekvés körülményeit vagy magát a cselekvést tartják elsődlegesnek a politikai folyamatban. Míg a karizmaközpontú plebisziter politika a körülmények cselekvő általi formálhatóságát, az ágenciát állítja fókuszba, addig a realista politikakép első látásra sokkal inkább tűnik strukturalistának: Machiavelli éppen azért javasol rugalmas alkalmazkodást az új fejedelemnek, mert a körülmények vannak „túlerőben” (vö. Szűcs 2016).

A fentiek fényében úgy tűnik, a víziót prezentáló és hősi karizmatikus vezető sokkal közelebb áll a politikai idealizmushoz, mint a realizmushoz. Kérdés, összeegyeztethető-e a karizma weberi fogalma a realizmus általam használt fogalmával? Illetve, a magyar eset vonatkozásában: lehet-e Orbán egyszerre realista és karizmatikus?

Haladjunk ismét a fentebb tárgyalt négy analitikus szempont szerint. Az első feszültséget, a próféta érzület és a rezponzivitás közöttit, legalábbis tompítják általános történeti trendek: az idézett beszélgetés Weber és Ludendorff között egy évszázada zajlott le, a második világháború után megjelenő és folyamatosan kifinomultabbá váló közvéleménykutatások és fókuszcsoportos vizsgálatok (hogy a közösségi médiás trendek követéséről és a *big data*-ban rejlő lehetőségekről ne is beszéljünk) új lehetőségeket nyitottak a politikai vezetők előtt a választói igények és érzékenységek kitapogításában. Napjaink politikájában, amikor a politikusoknak lehetőségük van „ujjukat a közvélemény pulzusán tartani” (Norris 2000, 172) egy karizmatikus vezető sem engedheti meg magának a „fogjátok be a szátokat, és engedelmeskedjete nekem!” luxusát. Ezek alól az általános trendek alól nyilván a magyar eset sem kivétel – számtalan oknyomozó újságírói cikkből és háttérbeszélgetésből ismerjük a közvélemény rendszeres monitorozásának beépülését a kormányzat politikájába.

A második probléma a vízió és a realista rezponzivitás közötti feszültség. Ez azonban legfeljebb néhány ügyben áll fenn: ahogy korábban láthattuk, a rezponzivitás itt használt

⁹⁶ A pontosság kedvéért megjegyzendő: a kifejezést különböző szerzők más-más értelemben használják. Míg Greennél az „előállítás” megmutat vagy (ki)fejleszt bizonyos kvalitásokat, addig más szerzőknél (pl. Glassman 1975) mindössze elfedi azok hiányát. Én ehelyütt Green fogalomhasználatát követem.

jelentésében nem jelent a népakarat szerinti kormányzást, a választók számára túlságosan távolinak tűnő, vagy általuk nem elég fontosnak tartott, „zöld cetlis” ügyekben a politikai vezetőnek széles mozgásteret van víziója megvalósítására.⁹⁷

Emellett – a rezponzivitásról a realizmus tágabb értelmére térve – a külső körülmények változása kapcsán is jelzi a miniszterelnök, hogy az általa propagált szimbolikus ügyeket (vízióját) nem adta fel, mindössze a jelen helyzetben azok az első két politikai kérdések mögé sorolódtak a prioritási sorrendben:

„Most először védekeznünk kell, tehát ki kell védenünk a háború következményeit, ki kell védeni a brüsszeli energiaár-emeléseknek a következményeit, és ki kell védenünk a háború miatt átrendeződő, nemzetközi, gazdasági változások következményeit. És aztán utána meg kell valósítani azokat a terveinket, amelyeket még a pandémia előtt meg a háború előtt gondoltunk ki: tovább kell erősíteni a családok támogatását. [...] Ez [a gender – I.G.] egy sokkal fontosabb ügy, mint amilyenek most itt, a háború árnyékában látszik.” (Orbán-interjú, 2022.04.01.)

Tekinthetünk a karizmatikus vízióadás és a realizmus logikájára egymást kiegészítő, eltérő választói csoportokat célzóként is: míg előbbi a magiszavazókat mobilizálja, utóbbinak különösen fontos hatása lehet a bizonytalanok körében. Ennek már említett, szemléletes példája, hogy egyes elemzések szerint a „háború vagy béke” kormánypárti üzenetével kapcsolatban sokkal inkább érezték magukat érintettnek a bizonytalan szavazók, mint a „Putyin vagy Nyugat” kérdésében, és sokkal kevésbé is voltak megosztottak a kérdésben (Róna 2022).

A karizma és realizmus közötti feszültség harmadik elemeként a hősiesség és a rivalizálás szerepét említettem. A hősiesség bizonyításának legnyilvánvalóbb módja a választási vitára való kiállítás lenne: ezen a választók közvetlenül összemérhetnék a jelöltek felkészültségét, vita- és meggyőzőképességét – egy ilyen vita lenne a legalkalmasabb a karizma „előállítására” (vö. Green 2010, 182–187). Az ellenzéki előválasztás ennek az előállított karizmának a példája volt, amely a hősiesség percepcióját garantálta Márki-Zay Péternek széles választói rétegek körében (Körösenyi – Illés 2021). Ezzel szemben azonban Orbán Viktor – feltételezhetően azért, mert érzekelte a kormányoldal biztos előnyét a felmérésekben – ahogy 2006 óta egyik választáson sem, úgy most sem vállalt ilyen vitát, egy karizmatikus összecsapás helyett jelentős részben propagandagépezetére bízva a választási siker kiharcolását. Érdemes ezen a ponton megjegyezni: Weber a karizmat eleve csak a „gépezettel” való együttműködésben tartotta működőképesnek egy demokráciában (Weber 1995, 193).⁹⁸ Bár a gépezet elsődlegesen a pártgépezetet jelenti számára, a propa-

⁹⁷ Ezért érveltünk úgy korábban, hogy mind a népakaratot pontosan követő, mind az azt mesterien manipuláló miniszterelnök és kormánypárt képe mítosz: a valóságban a két tendencia keverékével, szelektív rezponzivitással van dolgunk (Körösenyi–Illés–Gyulai 2020, 210).

⁹⁸ „[A] gyakorlatilag plebiszcitárius diktátor fölötté áll a parlamentnek, a »gépezet« segítségével maga mögé állítja a tömegeket, a parlamenti képviselőket pedig csak a kíséretét alkotó politikai javadalmazásoknak tekinti” (Weber 1995, 186).

⁹⁹ A politikai gépezet működését a plebiszciter politikában szemléletesen foglalja össze Weber: „ha a pártokat plebiszcitárius vezérek irányítják, az a követők »lelki kiüresedésével«, mondhatni, szellemi proletarizálódásával jár. A vezér számára hasznavehető apparátust csak akkor alkothatnak, ha vakon engedelmeskednek neki, amerikai értelemben vett gépezetként, amit nem zavar meg a honorácior hiúsága és az önálló véleményalkotás igénye” (Weber 1995, 193).

ganda ugyanúgy gépezetként működik, amelynek szerepe a vezető üzenetének kritikátlan közvetítése.⁹⁹ Weber tisztában volt a propaganda fontosságával, és számolt a plebiszciter politika olyan kifutási lehetőségével, ahol a vezetői versenyt az nyeri meg, akinek a legjobb a propagandagépezete (Kilker 1989, 451) – még ha ez a forma messze is állt az általa kívánatosnak tartott, versengésközpontú és meritokratikus variánstól.

Kérdés, mi történik a vezető karizmájával akkor, amikor a nyilvános és közvetlen versengés háttérbe szorul? Megmarad valamilyen formában, vagy elvész, „rutinizálódik”? Úgy vélem, a magyar példa elméleti érdekessége, hogy a karizma – mondjuk így – „virtualizációjának” példáját kínálja.¹⁰⁰ A „virtuális karizma” jelentése az „előállított karizma” szakirodalomban bevett fogalmával szemben határozható meg: míg utóbbi, ahogy említettem, a versengő jelöltek választók számára is látható összecsapásában születik meg, addig előbbi a választók számára nem látható, fiktív vagy legalábbis fikcionalizált harcokban elért sikerek következménye, amelyet a „gépezet” (a magyar esetben a kormányzat által kontrollált propagandagépezet) közvetít a választók felé. Szemléletes ilyen tekintetben, hogy a miniszterelnök a kampányban mindvégig került még csak a rivális miniszterelnök-jelölt nevének kiejtését is, az ellenzéki összefogást a választásban szerinte segítő feltételezett nemzetközi szövetségről azonban számtalan alkalommal beszélt („Gyuri bácsiról”, „Soros-birodalomról”, „Soros György csapatairól”, „Soros György ügynökeiről”, „migránspárti brüsszeli bürokratákról” „a baloldal mögött álló, mégoly befolyásos nemzetközi médiáról” beszélve – Orbán-beszédek, 2021.10.23.; 2022.02.12.; 2022.03.15; 2022.04.03.). Hasonlóképpen gyakran említette Gyurcsány Ferencet is, akinek a kormányzati narratívában a nemzetközi eliteket kiszolgáló „áruló” (Körösnéyi–Illés–Gyulai 2020, 88–92), illetve a hazai ellenzéket a háttérből irányító „főnök” (Orbán-beszéd, 2022.04.01.) szerepe jut – és akivel kapcsolatban nyilvánvaló volt, hogy – mivel nem is indult a miniszterelnök-jelöltségért – nem kell majd vitáznia Orbánnak.

Negyedszer, bár a karizmatikus és plebiszciter politika ágencia-központú politikaképe és a realizmus struktúrákra helyezett hangsúlya nyilván feszültségben áll egymással, egyfajta „kettős optika” alkalmazása az elemzésben mégis tartogathat hasznokat. Egy plebiszciter rezsím karizmatikus vezetőjének nyilván jóval tágabb a mozgástere, mint Machiavelli nehéz helyzetben lévő új fejedelmének, több lehetősége van formálni a körülményeket. Ugyanakkor ez a tágabb mozgástér nem teszi nélkülözhetővé a körülmények előzetes ismeretét, a választók manipulálásához előbb ismernünk kell érzékenységeiket. Az orosz-ukrán háború kapcsán alkalmazott kormányzati kommunikáció („háború vagy béke”) jó példáját kínálja ennek, különösen, ha kontrasztba állítjuk a csak az elkötelezett ellenzékiek számára rezonáló „Putyin vagy Nyugat” keretézéssel. A realista nézőpont egyik fontos előnye lehet a plebiszciter politika elemzésében, hogy világosabban láthatóvá teszi a vezetői voluntarizmus határait.

A fentebbiek alapján tehát, bár kidolgozott politikaképekként a realizmus és a karizmatikus vezető köré épülő plebiszciter politika feszültségben állnak egymással, a kettő

¹⁰⁰ Megjegyzendő: ez a virtualizáció részleges, hiszen, bár választási vitát másfél évtizede nem vállal Orbán Viktor, az Európai Parlament és – kisebb mértékben – a magyar parlament vitáiban való részvételét használja „karizma-előállító” eseményekként. Az ilyen jellegű viták tétje és fontossága a rezsimműködésben azonban jóval elmarad egy választási vitától, ezért jelenthető ki, hogy a Green által leírt logikához képest az „előállított karizma” szerepe másodlagos.

kombinálásának lehet elméleti hozadéka, illetve a politikai gyakorlatban is kiegészíthetik egymást. Ezek után már csak az maradt hátra, hogy megkísérleljem a két logikát kombináló politikai cselekvő leírásának cizellálását a realista politikaelmélet erőforrásaival.

Konklúzió helyett: az orbáni realizmus és Machiavelli állatmetaforái

A tanulmányban két állítás mellett érveltem. Először, hogy Orbán Viktor és kormányának cselekvése a kampányban tekinthető a – választói érzékenység kitapogatásaként és a politikai cselekvés igazolási módjaként értett – realizmus esetének. Másodsor, hogy bár egyfelől a realizmus, másfelől a weberi karizmatikus vezetés és plebiszciter politika cselekvésről alkotott képe között vannak feszültségek, a két perspektíva kombinálásának lehet elméleti haszna, illetve a politikai tevékenységben is könnyedén keveredhetnek a két felfogás elemei. Amennyiben érvelésem helytálló, úgy kijelenthető: az orbáni realizmus fontos alkotóeleme a Magyarországon 2010 után kialakult politikai rezsim működésének, és fajsúlyos szerepe volt a 2022-es választások eredményének alakulásában is.

Zárásképpen megkísérlelem ezeket a tanulságokat összekapcsolni a realizmus egyik ismert metaforájával, Machiavelli fejedelemnek adott tanácsával, amely szerint utóbbinak „a rókat és az oroszlánt kell követnie” (Machiavelli 1978, 58). A metafora legelterjedtebb értelmezése szerint a róka alakja a ravaszságot, az oroszláné pedig az erőt (fentebb magam is hasonló értelemben utaltam a metaforára a vezetői versengés kapcsán) vagy egyenesen az erőszakot jelképezi. Timothy Lukes azonban egyik tanulmányában (2001) problematizálja ezt a felfogást, felértékelve az oroszlán Machiavelli által használt figuráját: szerinte Machiavelli az oroszlán alakjához a közkeletű értelmezéssel ellentétben nem elsődlegesen az erőt vagy az erőszakosságot társítja. Az oroszlán rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amilyenekkel a róka nem, mindenképp valamiféle közösség iránti érzékenységgel (*community*).

„A figyelmes róka magányos életet él és magányos halált hal, és nem teljességgel politikai állat” (568), ezzel szemben az oroszlán „társas állat, amely rendelkezik karizmatikus erővel” (571). Természetéből adódóan viszont rá van utalva közösségére: ahogy Lukes hangsúlyozza, a figuratív értelemben vett tapintás, amely által a kevesek képesek kitapogatni a sokak igényeit – és amelyet a tanulmányban rezponzivitásnak neveztem – az oroszlán figurájához rendelhető. Ennek a közösségi szituáltságnak a hangsúlyozása azért lehet érdekes a karizma és a plebiszciter politika teoretikusai számára, mert az ágencia korlátai felé mutat: utóbbi, bár képes lehet nagymértékben formálni a környezetét, nem légtüres térben működik, és tekintettel kell lennie bizonyos szavazói érzékenységekre.¹⁰¹ A róka figurája úgy helyezhető el a plebiszciter politika térképén, ha figyelembe vesszük: a politikai vezető nem pusztán kiszolgálja a kitapintott igényeket és érzékenységeket, hanem egyes pontokon, ahol lehetséges, ki is használja vagy formálja is őket. Az oroszlánnal szemben a róka figurájának nem a tapintás, hanem a láttatás – vagy, mai szóval: a spin – a különleges képessége.

¹⁰¹ Bár egyes Weber-értelmezők kifejezetten érzékenyek a karizma közösségi természetére (lásd mindenképp: Kalyvas 2008), vannak olyan szerzők is, akik éppen ennek a hiányos tárgyalását vetik Weber szemére (egy áttekintéshez lásd: Illés 2017). Az oroszlán Lukes-féle értelmezésének bevonása a képbe annyi előnnyel mindenképp járhat, hogy plasztikusan ragadja meg a karizmatikus vezetés szituáltságát, ráirányítva ezáltal figyelmünket.

Abban, hogy az orbáni realizmusról és annak karizmához való viszonyáról megfelelő képet alkossunk, megítélésem szerint segíthet, ha Machiavelli két figurájának fentebbi értelmezéseit fogadjuk el.¹⁰² Ennek a realizmusnak a tartalma nem az előrelátás, hanem a tapintás és a láttatás képessége: stratégiaalkotás helyett a szövegben tárgyalt értelemben vett reszponzivitás és hatékony manipuláció jellemzi. Utóbbi két képesség egyszerre mutatkozott meg a választási kampányban, amikor a miniszterelnök és kormánya jól mérte fel a választópolgárok háborúval kapcsolatos érzékenységeit, egyúttal ki is használta azokat a helyzet dramatizálásával vagy az ellenzék által kínált alternatíva saját érdekeinek megfelelő, eltorzított bemutatásával.

Az orbáni realizmus itt bemutatott elemzése természetesen több olyan kérdést is felvet, amely további kutatás tárgya lehetne. Szisztematikus vizsgálatra lenne érdemes például, beilleszthetőek-e a választások előtti kormányzati juttatások és árszabályozó intézkedések a realista reszponzivitás itt leírt logikájába. Továbbá, hogy miként oszlik meg a tapintás és a láttatás képessége a miniszterelnök és az őt segítő „gépezet” között: mekkora szerepe van az egyéni politikai kvalitásoknak és mekkora az apparátusnak. Vagy éppen, hogy miként változott időben a realista elemek relatív súlya a karizmatikus vezetéséhez képest: előbbiek – hipotézisként felvethető – erősödése az utóbbiak kárára csak szituációs tényezőkkel magyarázható, vagy a – mára jelentős mértékben kiépülő – Orbán-rezsim „érésének” is tanúi vagyunk egyúttal? Ezen kérdések jövőbeni megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a realista Orbán Viktorról.

¹⁰¹ Ismereteim szerint a hazai társadalomtudományban eddig egyetlen kísérlet született a róka/oroszlán megkülönböztetés alkalmazására Orbán Viktor és kormánya elemzésében. Szalai Erzsébet (1999) azonban egészen más módon, Pareto közvetítésével értelmezi a metaforákat, az oroszlán figurájához a fennálló struktúrákat fenntartó elitet rendelve – értelmezésében ez jellemző az első Orbán-kormányra, illetve a Fidesz vezérkarára.

Felhasznált irodalom

(Internetes hivatkozások esetén az utolsó letöltés időpontja: 2022.09.26.)

- Berlin, Isaiah (1996). The Sense of Reality. In: uő: *The Sense of Reality. Studies in Ideas and their History*. Ed. Henry Hardy. New York, Farrar, Straus and Giroux. 1–39.
- Bytsek, Evelyn (2008). Flood Response and Political Survival: Gerhard Schröder and the 2002 Elbe Flood in Germany. In: Arjen Boin–Allan McConnell–Paul 't Hart (eds.): *Governing After Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
- Eulau, Heinz – Karpis, Paul D. (1977). The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly* 2(3), 233–254.
- Geuss, Raymond (2009). What is political judgement? In: Richard Bourke – Raymond Geuss (eds.): *Political Judgement. Essays for John Dunn*. Cambridge University Press. 29–46.
- G. Fodor Gábor (2012). Férfiasság https://gfg.blog.hu/2012/10/09/ferfiassag_651
- Glassman, Ronald (1975). Legitimacy and Manufactured Charisma. *Social Research*, 42(4), 615–636.
- Green, Jeffrey Edward (2010). *The Eyes of the People. Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford University Press.
- Gyulai Attila (2021). A realizmus retorikája. *Századvég*, 2: 101–123.
- Hegedűs Dániel (2022). Orbán, a magyar Napóleon – a magyar kül- és uniós politika sodródása https://hvg.hu/360/20220620_Magyarország_kulpolitikai_strategia_Europai_Unio_Orban_Viktor
- Illés Gábor (2017). Felforgatás és megőrzés: Charles de Gaulle három válsága. In Körösenyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, MTA TK. 168–194.
- Illés Gábor (2021a). Blairtól Periklészhez. A politikai ítélőképesség kortárs realista felfogása és a „görög realisták”. *Politikatudományi Szemle*, 30(2), 27–46.
- Illés Gábor (2021b). *A realista politikus. A cselekvés perspektívái a realista politikaelméletben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kalyvas, Andreas (2008). *Democracy and the Politics of the Extraordinary. Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt*. Cambridge University Press.
- Kilker, Ernest (1989). Max Weber and Plebiscitarian Democracy: A Critique of the Mommsen Thesis. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 2(4), 429–465.
- Kiss J. László (2009). *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kollár Dávid – Stefkovics Ádám (2022). A pártválasztás háttérének érték- és ideológiai szerkezete Magyarországon. In: Stefkovics Ádám – Hortay Olivér (szerk.): *Századvég riport 2021*. Budapest, Századvég Kiadó. 59–89.
- Kovács Domonkos (2022). Orbán hintapolitikája már nem Putyinnak, csak az M1 nézőinek szól <https://merce.hu/2022/03/12/orban-hintapolitikaja-mar-nem-putyinnak-csak-az-m1-nezoinek-szol/>
- Körösenyi András (2017). Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26(4), 7–28.
- Körösenyi András – Illés Gábor – Gyulai Attila (2020): *Az Orbán-rezsim. A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest, Osiris Kiadó.

- Körösényi András – Illés Gábor (2021). Vezéresedés és előválasztás. <https://www.valaszonline.hu/2021/10/24/korosenyi-andras-vezeresedes-es-elovalasztas-velemenyl>
- Lukes, Timothy J. (2001). Lionizing Machiavelli. *American Political Science Review*, 95(3), 561–575.
- Machiavelli, Niccolò (1978). A fejedelem. Ford. Lutter Éva. In: *Niccolò Machiavelli összes művei*. Budapest, Európa Könyvkiadó. I. 5–86.
- Machiavelli, Niccolò (1998). *The Prince*. Transl. Harvey C. Mansfield. Chicago – London, The University of Chicago Press.
- Mansfield, Harvey C. (2006). *Manliness*. New Haven – London, Yale University Press.
- Metz Rudolf (2020). *A politikai vezetés három arca*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Norris, Pippa (2000). *A Virtuous Circle. Political Communications in Postindustrial Societies*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
- Partizán (2022). A Partizán interjúja Botka Lászlóval. <https://www.youtube.com/watch?v=LMZ50YRTNUI>
- Price, Terry L. (2008). *Leadership Ethics. An Introduction*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Radkau, Joachim (2009). *Max Weber: A Biography*. Transl. Patrick Camiller. Cambridge, Polity Press.
- Róna Dániel (2022). A populizmus hiánya <https://24.hu/belfold/2022/04/04/valasztas-2022-ellenzек-fidesz-rona-daniel-a-populizmus-hianyala/>
- Sabl, Andrew (2015). The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide. *Perspectives on Politics*, 13(2), 345–365.
- Skinner, Quentin (1996). *Machiavelli*. Ford. Pálosfalvi Tamás. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Szabó András – Panyi Szabolcs – Matyasovszki Fanni – Szőke Dániel – Pethő András (2022). Ilyen volt belülről az ellenzéki kampány összeomlása <https://www.direkt36.hu/ilyen-volt-belulrol-az-ellenzeki-kampany-osszeomlasa/>
- Szabó András (2022). Orbán asztalán sorakozó színes cetlik mutatják, hogyan újította meg a kampányát a Fidesz <https://www.direkt36.hu/orban-asztalan-sorakozo-szines-cetlik-mutatjak-hogyan-ujította-meg-a-kampanyat-a-fidesz/>
- Szabó Andrea – Gerő Márton (2022). *A magyar társadalom törésvonalai és politikai integrációjának dimenziói a COVID-19 árnyékában A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai preferenciája és részvétele 2021 őszén*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szalai Erzsébet (1999). *Oroszlánok és globalizáció. Kísérlet az 1998 tavaszán hatalomra került kormány szociológiai és pszichológiai elemzésére*. Budapest, MTA PTI – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Szalai Máté (2022a). Öt kérdés, amiben az ellenzéknek újra kell értékelnie külpolitikáját <https://24.hu/kulfold/2022/04/13/ellenzек-kulpolitika-ujragondolasa-szalai-mate/>
- Szalai Máté (2022b). Kivételesenek számít-e a magyar hozzáállás az ukrain háborúhoz? <https://24.hu/kulfold/2022/07/21/orosz-ukran-haboru-allamok-kit-tamogatnak-orban-zelenszkij-putyin/>
- Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila (szerk.) (2016). *A hatalom kódében. Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szűcs Zoltán Gábor (2016). Niccolò Machiavelli: a lázongó strukturalista. In Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila (szerk.): *A hatalom kódében. Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 186–201.
- Szűcs Zoltán Gábor (2017). A politika lelke. A politikai realizmus elméleti és eszmetörténeti nézőpontból. Budapest, MTA TK.
- Tóka Gábor (2019). A 2018. évi országgyűlési választás. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riórt 2018*. Budapest, TÁRKI.
- Weber, Max (1987). *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 1. Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

198 Vezérek a kampányban és a politika realitásában

- Weber, Max (1995). A politika mint hivatás. Ford. Wessely Anna. In: Max Weber: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó. 156–209.
- Weber, Max (1996). *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 2/3. Ford. Erdélyi Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Williams, Bernard (2005). Realism and Moralism in Political Theory. In: uő: *In the Beginning was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument*. Ed. Geoffrey Hawthorn. Princeton – Oxford: Princeton University Press. 1–17.
- Orbán Viktor hivatkozott megnyilatkozásai
(A forrás, amennyiben másképp nincs jelölve, a <https://miniszterelnok.hu/> oldal)
- Orbán-nyilatkozat (2017.06.24.): „Orbán: Férfiasan kezdődött a barátság Macronnal” <https://www.youtube.com/watch?v=XwK-Hc67s70>
- Orbán Viktor Facebook-bejegyzése (2020.07.16.): „Komoly és férfias tárgyalások előtt” <https://www.facebook.com/watch/?v=2847422838850966>
- Orbán-interjú (2021.08.13.): „Orbán Viktor: A magyar a legversenyképesebb nemzetek egyike” https://www.nemzetisport.hu/egyeb_egyeni/orban-viktor-a-magyar-a-legversenykepesebb-nemzetek-egyike-2844211#
- Orbán-beszéd (2021.10.23.): Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1956. évi forradalom és szabadságharc 65. évfordulóján
- Orbán-nyilatkozat (2022.02.01.): Orbán Viktor válaszai az újságírói kérdésekre Moszkvában
- Orbán-beszéd (2022.02.12.): Orbán Viktor éwertékelő beszéde
- Orbán-beszéd (2022.03.15.): Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 174. évfordulóján
- Orbán-interjú (2022.03.27.): Orbán Viktor interjúja a Kossuth Rádió „Vasárnapi Újság” című műsorában
- Orbán-interjú (2022.03.28.): Orbán Viktor interjúja a Hír Televízió „Napi Aktuális Extra” című műsorában
- Orbán-beszéd (2022.04.01.): Orbán Viktor beszéde a székesfehérvári kampánygyűlésen
- Orbán-interjú (2022.04.01.): Orbán Viktor interjúja a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorában
- Orbán-beszéd (2022.04.03.): Orbán Viktor beszéde a Fidesz–KDNP választási győzelmét követően